

ettei ihmiskunta ole kehittänyt mitään 'kolmatta' ideologiaa porvarillisen tai sosialistisen lisäksi, niin onko katsottava, että koko kapitalismia edeltänyt aika oli vailla ideologioita? Ongelma koskee myös nykyaikaa: voiko eri uskontoja pitää joko porvarillisina tai sosialistisina? Kumpaa esim. zenbuddhismi tai konfutselaisuus edustavat?

2) Mitä ylipäätään ideologialla sitaattissa tarkoitetaan? Tekstiyhteydestä voi päätellä että ideologiatермин merkitys näyttää viittaavan sekä 'aatteiden, katsomusten että oppien järjestelmään' että yleensä tietoisuuteen sekä vielä näiden väliseen suhteeseen. Oli niin tai näin, niin JM:n Leninin ideologiateorian ytimeksi nostama sitaatti viittaa itsensä ulkopuolelle, ts. se jättää avoimeksi Leninin ideologiaproblematiikan, koska sitaatista käsin ei tematisoidu Leninin tapa hahmottaa sosialistisen tietoisuuden muodostumista ja sosialististen aatteiden leviämistä luokkataistelussa joukkojen keskuuteen. Tästä kamppailuperspektiivistä käsin PIT pyrkii tematisoimaan Leninin operatiivista ideologiateoriaa. PIT:n ensimmäisen teoksen Lenin-kommentaari on ainoa meidän tuntemamme teksti, jossa Leninin erilaisia ja osin ristiriitaisia ideologiakonseptioita on tarkasteltu historiallisesti ja filologisesti.

JM esittää tekstissään myös erään aidon ongelman, nimittäin kysymyksen ideologian ja ideologisen suhteesta PIT:n teoriassa. Lyhyesti sanottuna ideologinen viittaa tietyyyn yhteiskunnallisten herruussuhteiden uusintamistapaan. Ideologia puolestaan viittaa niihin toimintaa perusteleviin arvoihin ja käytäntöä ohjaaviin sääntöihin, joita tuottamalla ideologinen vaikutusyhteys tuottaa yksilöissä ideologisen subjektiefektin.

JM asettaa siis päämääräkseen keskustelun PIT:n teorian 'oikeellisuudesta tai virheellisyydestä'. Ideologiatutkimuksen kannalta JM:n edustama linneläinen luokittelusystematiikka ja auktoriteetteihin vetoaminen ei ole mielestämme kuitenkaan kiinnostavaa. Ideologiatutkimuksen saralla on vielä niin paljon mielenkiintoisia ongelmia, että yksinkertaiset jaottelut oikeisiin ja väriin teorioihin eivät ole mielekkäitä. Keskustelu on mielestämme turhaa silloin kun siihen ei ole todellista pohjaa, ts. kun toinen

osapuoli osoittaa todellisen suhtautumisen keskusteluun sillä, ettei ole vaihtunut edes kunnolla tutustumaan sen enempää kritikoimiinsa kuin auktoriteetukseen ottamiinsa teorioihin/teksteihin.

Juha Koivisto
Timo Uusitupa

Takaisin Kulesoviin

"Pitkään on ... jouduttu Stanislavskin myötä valittamaan, että 'laki näyttämövaikutelmien joukkotajuumisesta' on jäänyt kehrittelemättä. Stanislavskin kaipaaman positivistisen yleisen selitysmallin tilalle onkin noussut käsitys siitä, että teatteriyleisö ei olekaan esityksen 'pauloihin' homogeenisesti altistuva joukko, vaan ryhmä hyvin eri tavoin ja hyvin erilaisista lähtökohdista suhtautuvia ihmisiä." - Irmeli Niemi, Pääosassa katsoja, Teatteriesityksen vastaanotosta. Helsinki, Tammi, 1983, s. 9-10.

1. Varsin yleisesti on hyväksytty näkemys, että käsitykset joukkotiedotuksen vaikutuksista ja vaikutusmahdollisuuksista ovat kehittyneet kolmivaiheisesti. Tutusta S-R -mallista siirryttiin aikanaan S-0-R -malliin ja siitä mm. suuressa osassa suomalaista tiedotustutkimusta yhä sofistikoitumpaan ajattelutapaan, joka ei ole puettavissa kaksi- eikä kolmipaikkaisen relaation muotoon. Olennaista tälle kolmannelle vaiheelle oli ja on huomion siirtyminen joukkotiedotuksen lyhyen tähtäyksen vaikutuksista pitkän tähtäyksen vaikutuksiin, jotka luonteeltaan paljolti ovat indoktrinaatiota, yksilöllisen ja yhteiskunnallisen tajunnan täyttämistä aineksilla joihin sisältyy mm. ideologia ja poliittisia latauksia.

Juhani Wiio esitti äskettäin suullisesti eräässä seminaarissa sen kiintoisan ajatuksen, että puheena olevaa kolmivaiheista mallia voitaisiin jo nyt jatkaa

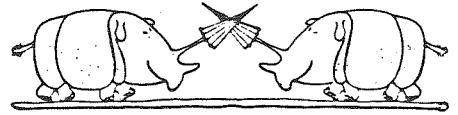
nelivaiheiseksi: vastaanottaja on tullut tutkimuksen keskiöön aivan uudella tavalla. Tämä merkitsee oman tulkintani mukaan mm. sitä, että sosiologia tiedotusopin 'takana' olevana eräänlaisena emotieteenä on saanut osaksi väistyä ja tehdä tilaa uudelleen löydetylle psykologialle. Tässä kohden varmaan usean muunkin kuin minun tajuntaani assosioituu Dan Steinbockin tunnettu väitöskirja *Televisio ja psyyke* (1983) ja ylimalkaan hänen kirjoittelunsa, mutta ainoahan hän ei suinkaan ole. Suomalaisen tiedotustutkimuksen paljon puhutussa "uudessa aallossa" on kieltämättä sitä mitä Wiio tarkoitti, joskin - näin väitän - yleensä vähemmän pelkistetyssä muodossa kuin Steinbockilla.

Tämän puheenvuoroni asiana ei ole pohtia, kuinka vakava on siirtyminen tutkimuksen neljänteen vaiheeseen, onko kyseessä jo aito paradigman vaihdos vai seireenilaulu. Tyydyn tässä yhteydessä vähempään: yritän nostaa esiin yhden mielestäni tärkeän kysymyksen, jonka paluu psykologiaan on aktualisoinut.

2. Varsinaisen impulssin tämän puheenvuoron käyttämiseen sain Seppo Auran tutkielmasta *Paluu aktivoivaan elokuvaan ja televisioon*. Tutkimus vastaanottajaa aktivoivan joukkotiedotuksen ja taiteen ehtoista; esimerkkeinä Bertolt Brecht ja Sergei Eisenstein (Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos, Julkaisuja, Sarja A, 49/1983). Työ on kiintoisa, hyvin kirjoitettu ja edottomasti lukemisen arvoinen. Kun seuraavassa joudun sitä osittain ankarastikin arvostelemaan, kritiikkini ei varsinaisesti kohdistu Auraan vaan niihin hänen oppi-isiinsä joihin hän tuntuu itse suhtautuvan kritiikittömästi.

Aura tukeutuu psykologiaan, nimenomaan neuvostopsykologeihin joista hän tuntuu eniten saaneen A.N. Leontjevilta ja Galperinilta. En edes piiloisesti pyri kritikoimaan heitä, mikä myös menisi pätevyytteni ulkopuolelle. Sen sijaan väitän leontjevilaigalperinilaisenkin psykologian liikkuvan niin yleisellä tasolla, että sen sovellutusmahdollisuudet tiedotusopillisten kysymysten ratkaisemiseen jäävät abstraktiudessaan kovin rajallisiksi.

Aura ei tätä rajallisuutta näe vaan psykologisoi aktivoituvuuden, ei ehkä

keskustelua

niin pitkälle kuin Steinbock mutta joka tapauksessa hyvin pitkälle. Hänen suhtautumisensa elokuvan ja television sisällön ominaisuuksiin aktivoituvuuden lähtökohdina tai edellytyksinä on paljastava: hän kirjoittaa (s. 10) että objektiivisen todellisuuden ja sanoman suhdetta "ei missään tapauksessa saa tietenkään aliarvioida", mutta itse hän aliarvioi sitä niin groteskisti että 88-sivuisessa työssään hän ei asiaa käsittele tuota yhtä lausetta enempää. Kyseessä ei ole sellainen tutkimustehtävän raja, jonka jokainen tutkija joutuu tekemään - itse olen eräissä keskustelua herättäneissä töissäni joutunut rajaamaan vastaanotto- ja aktivoivuuskysymykset pois ja tulen niihin myöhemmin töissäni - vaan usko siihen, että aktivoivuus ilmiönä on ellei täysin niin ainakin hyvin pitkälle irroitettavissa niistä sisällöistä joiden avulla on määrä saada aikaan vastaanottajien aktivoitumisprosessi.

Niinpä Auran Eisenstein ei paljontaan ole lokakuun vallankumouksen ja luodun neuvostoyhteiskunnan todellisuudesta intohimoisesti kiinnostunut elokuvantekijä, vaan tätä Eisensteinin suomalaista varianttia askarruttaa ensi sijassa 'vain' elokuvan ilmaisukieli. Auran Brecht taas ei niinkään ole kapitalistisen yhteiskunnan todellisuuden tutkija, vaan 'vain' teatterin muotojen uudistaja. Auran kirjallisuusluettelossa esiintyy Ralf Långbackan erinomainen opus *Muun muassa Brechtistä* (1982) ja hän myös viittaa siihen, mutta hän on onnistunut lukemaan tämän kirjan omaksumatta Långbackan Brecht-tulkinnan avainkäsitettä, joka toisin kuin sovinnaisissa Brecht-näkemyksissä ei ole vieraannuttaminen vaan realismi. Kuten lukija tietää, realismi ei kuitenkaan Brechtille ole pintanaturalismia vaan - nyt en lainaa sanatarkasti Brechtiä itseään enkä Långbackaa vaan esitän oman tulkintani - sen osatekijät ovat paitsi todenmukaisuus ja olennaisuus myös ja ennen kaikkea olemuksen paljastamisen mielessä. Vieraannuttaminen

tavallaan nousee olemuksen paljastamisesta menetelmänä, mutta sen osuutta Brechtillä ei voi ymmärtää ymmärtämättä ensi Brechtin realismia.

Toki Aura tavoittelee hyvää asiaa jonka sataprosenttisesti allekirjoitan: aktivoivaa elokuvaa ja televisiota jotka "osoittavat ihmisille uusia mahdollisuuksia, uusia asioiden järjestyksiä yhteiskunnallisten suhteiden piirissä" ja antavat ihmisille kuvan "itsestään omaa historiaansa toimintansa kautta tuottavina subjekteina" (s. 25). Sanamuoto ei tietenkään ole kirjasta **Objektiivinen joukkotiedotus** (1980), mutta ajatus on. Se aktivoituminen josta Aura *expressis verbis* kirjoittaa on kuitenkin luonteeltaan eräänlaista aktivoitumista sinänsä vailla konkreettista sisältöä.

Aura ehkä ajattelee että joillakin aktivoitumista edistävillä menetelmillä - esim. juuri eisensteiniläis-brechtiläisillä - aktivoitumisen sisältö voi olla vain pääomasuhteen koko luonteen ja merkityksen tiedostaminen ihmistä kahlitsevana yhteiskunnallisena perussuhteena ja seuraavana askeleena pyrkimys vapautua siitä. Mutta silloin kun tarkastelu jää aktivoitumisen sinänsä tasolle, todellinen aktivoitumisprosessin sisältö voi olla mikä tahansa. Vain kaksi ääriesimerkkiä ottaakseni: se voi olla aktivoitumista tiedostamaan pääomasuhde tavalla jota juuri kuvasin, mutta se voi yhtä lailla olla aktivoitumista ajattelemaan että juuri nykyisenkaltainen pääomasuhde, juuri nykyisenkaltainen kapitalistinen yhteiskunta on palkkatyöläiselle paras mahdollinen tai ainakin paras kaikista toteutettavissa olevista. Kevään 1984 tupokierroksen aikana aktivoituminen voi merkitä siihen ajatukseen päätymistä, että STK:n tarjoukset ovat erittäin hyviä ja SAK:n vaatimukset merkitsivät läpi saatuina vain inflaation kiihtymistä ja työttömyyden lisääntymistä; tämä vain kirjoittamisajankohdan synnyttämänä pikkusuorite esimerkkinä.

3. Auran toinen perusvirhe - joka vain heijastaa eräiden hänen oppi-isiensä perusvirhettä - on illusorinen usko aktivoitumisprosessin alulle panemisen helpouteen; on vain löydettävä tarvittavat menetelmät (etten sanoisi temput). Kriittikini saattaa kuulostaa armottomalta, mutta käyttämäni sanonta on tarkoin

harkittu.

Aura viittaa Vesa Toijosen ja kumppanien tammikuussa 1981 esitettyyn tv-ohjelmaan Suomen ulkopoliitiikasta. Hän tuntuu kriittikittä hyväksyvän sen ajatuksen, että tuo ohjelma "kehitti katsojassa tilanteen, josta tämän oli vaikea vetäytyä ilman omakohtaista intellektuaalista toimintaa" (s. 9). Muistan hyvin tämän ohjelman jonka olen nähnyt kaksi kertaa ja jota vastaan minulla ei ole mitään erityistä - tosin en siitä kriittikittä innostunutkaan - ja väitän, että katsoja saattoi erinomaisesti vetäytyä tuon ohjelman kehittämästä tilanteesta ilman mitään omakohtaista älyllistä ponnistelua. Vika ei kuitenkaan ollut tämän ohjelman, vaan vika on elokuvan ja television sinänsä ja vielä enemmän vika on koko joukkotiedotuksen perusluonteen.

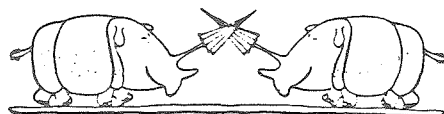
Elokuvat, tv-ohjelmat ja ehkä muutkin joukkotiedotussanomamat jakaantuvat - näin kuvitellaan - kahteen toisensa pois sulkevaan luokkaan: "valmiisiin tietopaketteihin" ja muihin. Sitaateissa oleva sanonta on suoraan Auralta (s. 6) ja ideana on tietenkin se, että "valmiit tietopaketit" eivät kykene saamaan aikaan aktivoitumisprosessia mutta ei-tietopaketit (sallittakoon kielellisesti kam-mottava sanonta) kykenevät. Auran usko ei-tietopaketteihin ilmenee mm. seuraavasta, yleisellä psykologisella tasolla Galperinin pohjalta muotoillusta lauseesta, joka koskee ei-tietopakettinomaisia elokuvia ja tv-ohjelmia: "Katsoja ryhtyy tutkimaan tilannetta omalta kannaltaan, ja jos hän toteaa tavoitteidensa, mielikuviansa tai käsitejärjestelmänsä olevan ristiriidassa tilanteen kanssa, hän ryhtyy todennäköisesti korjaamaan tai säätämään niitä" (s. 27).

Joukkotiedotussanomien jakaminen dikotomisesti tietopaketteihin ja ei-tietopaketteihin on kuitenkin mitä kyseenalaisin; voidaan epäillä toimiiko se empiirisesti havaittavassa todellisuudessa lainkaan. Otetaanpa esimerkiksi tv-uutiset, jotka suomalaisessa tiedotustutkimuksessa on joskus pyritty selittämään arvottomiksi, tosin ilman vastaanottajaempiriaa. On täysin mahdollista että tv-uutiset joissakuissa katsojissa joissakin onnellisissa tilanteissa saavat aikaan aktivoitumisprosesseja, jotka etenevät niin pitkälle kuin aktivoitumisprosessit ikinä voivat

edetä. En väitä tämän olevan todennäköistä, vaan ainoastaan mahdollista. Jos kuvitellaan tv-uutisten nykyisellään olevan valmis tietopaketti, joka voi vain pitää katsojat passiivisina tai entisestään passivoida heitä, tämä kuvitelma on teoreettisesti kestävä ja empiirisesti vailla pohjaa. Ihminen näet voi aktivoitua myös tv-uutisten tyyppisistä sanomista, jos hän löytää yhteyden uutisten sisällön ja oman elämäntilanteensa välillä. Tässä mielessä edes tv-uutiset ei ole valmis tietopaketti. Valmiita tietopaketteja ei tässä mielessä ole olemassa.

Toisaalta taas Eisensteinin elokuva tai Brechtin näytelmä tai mikä tahansa sanoma voi myös jättää katsojan täysin kylmäksi. Katsoja saattaa ulkokohtaisesti katsella - sananmukaisesti k-a-t-s-e-l-l-a näitä sanomia ilman että ne vähääkään koskettavat häntä. Hän saattaa omaksua jotenkuten filmin tai näytelmän juonen ilman että se johtaa vähimpäänkään aktivoitumisprosessiin. Tässä mielessä myös Eisensteinin elokuva ja Brechtin näytelmä voi toimia valmiina tietopaketina. Mikä tahansa sanoma voi toimia sellaisena. Tässä katsannossa kaikki joukkotiedotussanomamat saattavat olla valmiita tietopaketteja.

Entäpä silloin kun Eisensteinin elokuva tai Brechtin näytelmä tai mikä tahansa joukkotiedotussanoma saa aikaan pitkällekin etenevän aktivoitumisprosessin. Eikö tämän prosessin sisällöllä ole mitään tekemistä sanoman sisällön kanssa? Ei ehkä välttämättä, jos käsitämme esim. S-O-R -mallin ajoilta tutun bumerangiefektin siten, että vastaanottaja kääntämällä tajunnassaan sanoman sisällön vastakohtakseen ikään kuin vapautuu täysin kaikista sanoman tietopaketin-omaisista piirteistä. Tämä tulkinta on kuitenkin kyseenalainen; reaktiohan voidaan luontevammin nähdä eräänlaisena kapinallisena sidonnaisuutena alkuperäiseen sisältöön. Myös tästä näkökulmasta kaikki joukkotiedotussanomamat saattavat toimia valmiina tietopaketteina, jotka suuresti vaikuttavat vastaanottajan reaktioiden sisältöön. Ajatukseni on sukua Veikko Pietilän viisaalle muotoilulle: hänhän totesi artikkelissaan Varsitietä pitkinkö? (Tiedotustutkimus 4/1982, s. 11) vastaanottajan olevan aina myös tuottaja - yhdyntä! - mutta "hän tuottaa

keskustelua

useimmiten enemmän tai vähemmän jäljentävästi, jäljitellen" (korostus V. Pietilän).

Kysymys on todennäköisyyksistä, totta kai. Jossakin tilanteessa saattaa olla viisasta pukea tietty sisältö mieluummin muotoon A kuin muotoon B jotakuta yksilöä koskevan aktivoitumisprosessin aikaansaamiseksi. Saattaa olla olemassa joitakin yleisiäkin ihmisen aktivoitumisprosessin aikaansaamista koskevia lainalaisuuksia, mutta siitä olen epävarma.

Auran ja hänen oppi-isiensä kanta tuntuu olevan toinen. Colin MacCabeen viitaten Aura kirjoittaa Godardin elokuvan Avioaimo Pariisissa eräistä ratkaisusta muun muassa, että ne tekevät "katselijalle välttämättömäksi suuntautua välittömästi itse filmiin ja paneutua siihen (eikä pelkkään tarinaan)" (s. 67, korostus PH:n). Tiivistelmäluvussaan Aura verbalisoi asiansa yksiselitteisesti: "taiteen ja joukkotiedotuksen keinoin voidaan luoda 'tilanteita', joissa älyllinen ja tunnetason aktivoituminen on välttämätöntä; tilanteita, joissa subjekti joutuu laajentamaan mielenkiintoaan totutun todellisuuden osan yli - suuntaan, joka ei ole pakoa todellisuudesta, vaan johtaa toiminnan ulkoisten ehtojen tiedostamiseen" (s. 71, korostus PH:n). "Välttämättömyys" ja "joutuminen" eksplikoivat determinismia, jota Auran tutkimuksessa muutenkin esiintyy, mutta hylättynä niin kuin syytä onkin. S-R -mallista Aura näet kirjoittaa ajattelutapana, jossa kuvitellaan "ulkaisen ärsykkeen aiheuttavan aina samanlaisen reaktion jokaisessa vastaanottajassa" (s. 16). Jos jokin sanoma välttämättä edes tutkijan teoreettisissa kuvitelmissa saa aikaan jonkin tietyn reaktion tai jos vastaanottaja joutuu tilanteeseen jossa hänen on tuotettava jokin tietty reaktio - olkoonkin että tämä reaktio olisi jopa pitkä prosessi - silloin olemme palanneet S-R -malliin.

Toki tämä uusi S-R -malli on alku-

peräistä paljon sofistikoitumpi, mutta sama malli perusidealtaan se yhtä kaikki on.

4. Sattumoisin luin rinnan Auran tutkielman kanssa Irmeli Niemen empiirisen teatterileisötutkimuksen, jonka mainitsin jo tämän puheenvuoroni motossa. Niemen työtä voidaan pitää paljonkin arkisempaan kuin Auran, mutta samalla se on elämänläheisempi ja realistisempi.

Niemi apulaisineen on tutkinut alue-teatteriesitysten vastaanottoa Pohjois-Karjalassa. Hän on tutkinut sitä empiirisesti, ei vain kirjoitellut siitä pöydän ääressä. Hänen piirtämänsä kokonaiskuva vastaanotosta vastaa muutettavat muuttaen tästä puheenvuorostani toivon mukaan hahmottuvaa omaa näkemystäni. Teatteriesitys ei tietenkään ole valmis tietopaketti siinä mielessä, että se deterministisesti eli S-R -mallin mukaisesti menisi niin sanotusti sellaisenaan perille kaikkien katsojien tajuntaan. Toisaalta sen vastaanotto ei ole riippumaton sen sisällöstä. Niemi kirjoittaa katsojan perusasetteesta, joka "on yhteydessä hänen odotuksiinsa ja aikaisempiin kokemuksiinsa, ei vain taiteessa vaan myös muussa todellisuudessa" (s. 73). Hän jatkaa tästä perusasetteesta: "se ohjaa hänen katsomistaan riippumatta siitä, mitä hän näkee, ja saa hänen huomionsa kiinnittymään heikosti tai voimakkaasti joihinkin piirteisiin siinä, mitä hän näkee, ja tulkitsemaan ne omalla tavallaan" (s. 73). Olennaista tässä on, että siis myös ne piirteet jotka katsoja esityksessä näkee - myös sisällön piirteet - vaikuttavat kokemukseen. Sisältö ja sen suhde todellisuuteen ei Niemelle suinkaan ole vain yhden lauseen mittainen pakollinen kuvio kirjassa, vaan vakavasti otettava, teatterikokemukseen erottamattomasti vaikuttava osatekijä. Tässä katsannossa taas näytelmä tai paremminkin teatteriesitys on kuin onkin eräänlainen valmis tietopaketti.

En pyri nostamaan Niemen tutkimusta pilviin. Arvokasta siinä joka tapauksessa on muun muassa se vakuuttavuus, jolla hän - tämän puheenvuoron motosta ilmeväällä tavalla - torjuu kaikki S-R -mallin variantit.

Arvokasta niin ikään on jo se että Niemi ylimalkaan on tehnyt empiiristä

teatterin vastaanottotutkimusta, joka tiettävästi on Suomessa ollut harvinainen ilmiö. Sovittelevaksi lopuksi totean että Aurakaan ei ole niin tyystin valmiiden aktivoivuusideoidensa vallassa, että hän torjuisi empiirisen vastaanottotutkimuksen myös periaatteessa. Hän on tutustuttanut minut Lev Kulesoviin, joka alkoi työskennellä elokuvan parissa jo 1916. Hän alkoi jo pian tehdä eräänlaista empiiristä elokuvatutkimusta nähdäkseen 'luonnossa' miten filmit toimivat: "Kävimme elokuvateattereissa ja katsoimme kaiken, mitä valkokankaalla näytettiin. Emmekä tyytyneet vain katsomaan, vaan pyrimme analysoimaan näkemämme... Jaoin teatterit rikkaiden porvareiden ja työläisluokan teattereihin. Huomasimme, että keskikaupungin teattereissa katsojien reaktiot elokuviin olivat pidättyvämpiä kuin työväenluokan teattereissa kaupungin laitamilla." (s. 53). Tämä vain näytteesi.

Paluu aktivoivaan elokuvaan ja televiisioon voi realistisesti tapahtua vain palaamalla ensin Kulesoviin, ts. lopulta myös empiirisen tutkimuksen tietä.

Itse en ole tehnyt empiiristä elokuvatutkimusta ja tv-yleisön tutkimustakin vain hyvin vähän. Oma kontaktini teatteritutkimukseen on se, että aina kun tapaan älylliseksi arvioimani käytännön teatterimiehen tai -naisen, kysyn häneltä uskooko hän Brechtin tai brechtiläisen teatteriesityksen käytännössä toimivan aivan toisin kuin ei-brechtiläisen, eeppi-isen teatterin aktivoivan toisin kuin draamallisen. Näin kertynyt n on pieni mutta vastaukset aina samat:

- En usko.

- Siitä ei ole mitään takeita.

Pertti Hemánus

PS Sen jälkeen kun yllä oleva oli jo kirjoitettu ja jätetty toimitukselle, sain luettavakseni Markku Kosken mitä kiintoisimman pro gradu -käsikirjoituksen (Brecht, Eisenstein, Renoir: kriittisen elokuvaprosessin tarkastelua). Siinä tekijä (s. 137-138) - hänkin - näkee Eisensteinissa "stimulus-response -estetiikkaa", vaikka myöntää että Eisenstein ei tyhjene sillä.

Sama